

VILÁGVÁLSÁGBAN.

Bevezető fejezet gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszternek ugyanily című most megjelenő könyvéből.

ATRIANONTÓL legyengített magyarság képes lesz-e a most dúló *világválságból* új életerőre kapva kiemelkedni s e végből kultúrpolitikai téren milyen eszközökhöz kell nyúlnunk? Ezekre a kérdésekre igyekeztem rávilágítani azokban a hírlapi cikkekben és beszédekben, amelyek ennek a kötetnek tartalmát alkotják. E cikkek és beszédek hátterében egységes elgondolás áll és éppen ezt a gondolatrendszert igyekszem az alábbi *bevezető* sorokban összefüggően kifejteni.

A XIX. és XX. század egyaránt világháborúval és annak nyomán elhibázott békével kezdődött. A mult században Napoleon leverése, Lipcse és Waterloo után, összeült a bécsi kongresszus és a gyökeresen átalakult francia társadalom fölé a legitizmus nevében visszahozta régi elveikkel a Bourbonokat, két európai vezető kultúrnéptől, a némettől és az olasztól pedig, amelyben hatalmasan lüktetett a nacionalizmus, megtagadta a nemzeti egységet. A világszellem nyomban megkezdte munkáját a bécsi kongresszus szerződéseinek lebontására. 1830-ban Franciaország elűzte a Bourbonokat; az 1859-i, 1866-i és 1870—71-i háborúkkal pedig a németek és olaszok megteremtették nemzeti egységüket. Mennyit kellett az emberiségnek szenvednie és véreznie, míg a napoleoni világháborúkat követő elhibázott bécsi szerződések az útból eltakaríthatók lettek. A mi századunk világháborúja után a Párizs körüli álbékék következtek, amelyeknek létrejöttéről mind több és több olyan részlet szivárogt ki, amelyből megdöbbenve látjuk, hogy milyen könnyelműséggel, mennyi tudatlansággal, a keleteurópai viszonyoknak milyen nemismerésével határoztak nemcsak az érdekelt országokra, hanem kihatásaiban az emberiségre nézve is sorsdöntő kérdésekben. A Párizs körüli békéket is éppúgy elhibázták, mint száz évvel azelőtt a bécsi kongresszus határozmányait és az emberiség nemtőjének majd megint hosszú ideig kell dolgoznia, hogy a Párizsban elkövetett hibákat helyrehozza.

Amíg az álbékék által teremtett áldatlan helyzet egyoldalúan csupán a legyőzötteket nyomta, a revízióról kevés szó esett, sőt azonnal letorkolták, lehurrogták azt, aki a revíziót ajkára merte venni. Európa egész konstrukcióját azonban Párizs körül olyan hibásan állapították meg, hogy az ebből kisarjadzott bajoknak idők folyamán általánossá kellett lenniök és szükségképpen át kellett csapniok gazdasági térre is.

Két olyan hatalmas vámterületet, mint amilyen az osztrák-magyar és az orosz volt, nem lehetett komoly gazdasági zavarok felidézése nélkül egyik napról a másikra felbontani. A németek azokat az államokat, amelyek Oroszország nyugati oldaláról lefoszlottak, Randstaatoknak nevezik és tényleg az Északi Jeges-tengertől, Finnországtól délnek Eszt- és Lettországon, Litvánián és Lengyelországon át Besszarábiáig, a Fekete-tengerig hatalmas területsáv vált le Oroszország testéről és vált ki korábbi egységes vámterületéből. A nagy gazdasági egységek helyett törpe vámterületek keletkeztek, amelyekben belül mezőgazdaság és ipar, termelés és fogyasztás nem voltak egyensúlyban és minden terület magas vámokkal védekezvén, Európa keleti fele gazdaságilag atomizálva van. Németországra meg a jóvátétel nehezedik óriási súllyal és megbénítja gazdasági életét. Mindennek visszahatását természetesen éreznie kellett a világháború két nagy győztes angolszász államának, Nagy-Britanniának és az Amerikai Egyesült-Államoknak is. Angliában hihetetlenül felszökött a munkátlanok száma, majd az Egyesült-Államokban kitört a közgazdasági válság, a tőzsdei árfolyamok zuhantak, bankok buknek és a gyárak korlátozzák termelésüket. A Párizs körüli álbékék annyira tele voltak atrocitással, hogy néplélektani lehetetlenségévé vált a kedélyek megnyugvása és olyan nyugodt atmoszféra kialakulása, amely a termelés és fogyasztás fellendüléséhez, a gazdasági felvirágzáshoz nélkülözhetetlen. A korábban fegyverekkel vívott harc gazdasági téren folyik tovább és a rémületet az teszi teljessé, hogy míg korábban az emberek legalább azzal áltatták magukat, hogy a világháborúba csak Európa betegedett bele s a jómód a földgömb másik felére költözött át, addig újabban az Egyesült-Államok gazdasági válsága és a délamerikai államok politikai forradalmi, meg Ázsiában a szűnni nem akaró kínai zavarok és India izzása azt mutatják, hogy a krízis általánossá vált a földön.

A népvándorlás egyszer már véget vetett egy hatalmas kultúrának és közgazdaságnak, amelyet a görögök műveltségét magába felszívott római világbirodalom képviselt. A római császárság határa a népvándorlás barbár népeivel szemben az Északi-tengertől kiindulva a Rajna volt, majd egy megerősített hatalmas sánc a Rajnától a Dunáig, azután a Duna volt a határfolyó egészen a Fekete-tengerig. Mihelyt ezt a megerősített határt a barbárok áttörték és a római légióknak fel kellett adniuk a Rajna- és a Duna-vonalat, mihelyt bekövetkezett a katonai katasztrófa, annak nyomán jött a politikai és a gazdasági zuhanás, a birodalom szétbomlása és a rohamos szegényedés. Szerencsére addigra a kereszténység annyi elemét szívta magába az elpusztított klasszikus ókor görög-római művelődésének, hogy az emberi kultúra mindenestől nem pusztult el, hanem a kereszténység révén átszívárgott a népvándorlás győző népeihez és azonnal új fejlődésnek lett a kovásza.

Bizakodva technikai kultúránkban, különösen a XIX. és XX. század találmányaiban, a gépekben és a tudományos műszerekben, a

kultúra emberei azt remélik, hogy a mi világháborúnk nyomán akkora zuhanás bekövetkezni nem fog, mint az ókor végén; bár ijesztő példák most sem hiányoznak, hiszen Szovjet-Oroszország, gépei és laboratóriumi ellenére is, lélekszámban fogyasztja és lassanként állati színvonalra szállítja le az orosz nép életét. Kínában és Indiában is rossz előjelek mutatkoznak s ha a politikai és gazdasági hanyatlás, a forradalmak és a pénzügyi krízisek száma szaporodik, a világ újabb kataklizma elé tekinthet, amelyből majdan a kiemelkedést éppúgy, mint annakidején az átmenetet az ókorból a középkorba, csak a kultúra ereje biztosíthatja. Mentől jobban kiélesedik hát a világválság, annál inkább nyer jelentőségében a kultúra, az az egyedüli varázsszer, amely még haldokló nemzetekben és társadalmakban is új életet tud fakasztani.

Rendkívül nehezíti a helyzetet, hogy aminő arányban növeli a politikai és gazdasági világválság fokozódó kiélesedése a kultúra jelentőségét, ugyanolyan arányban válik nehezebbé azoknak a gazdasági eszközöknek előteremtése, amelyek a művelődés fejlesztéséhez vagy legalább megmentéséhez szükségesek. A nemzetek életében ezek azok a pillanatok, amikor a vezető kultúrpolitikusokra a legnagyobb felelősség nehezedik. Minő eszközök állnak e részben szellemi téren rendelkezésre?

Vannak, akik kétségbe vonják, hogy a trianoni ország területe, termékenysége, klímája, természeti kincsei olyanok, hogy rajtuk közel 9 millió ember állandóan meg tudjon élni. Annyi bizonyos, hogy az adaptálódás az új helyzethez alig mehet súlyos gazdasági és szociális megpróbáltatások nélkül végbe. A mai magyarra nézve tehát a trianoni szerződésnek megváltoztatása nemcsak a patriotizmus követelménye és nemcsak az elvesztett területek utáni hazafias vágyódás kielégülését jelentené, hanem a megélhetés kérdése is. De Trianon megváltoztatásához megfogyatkozott erőink mellett csak úgy juthatunk el, ha a kultúr-nemzetek véleménye rólunk gyökeresen megváltozik. A magyarsággal szemben az utolsó 150 esztendőben a külföld előtt három hatalmas hitelrontási akció folyt. Először a régi Ausztria, — amelynek magyarellenes irányzatától a mai osztrák állam és közvélemény teljesen távol áll, — a mi leigáztatásunk indokolt és jogos voltát azzal igyekezett Európa előtt bizonyítani, hogy mi kultúrképtelen, vad, rakoncátlan, rebellis nép vagyunk, amelyre a nyugati műveltséget kényszereszközökkel kell ráerőltetni s amelyet a Gellért-hegyi citadellával, a városokban elhelyezett kaszárnyákkal, ha szükséges sortűzzel és kartáccsal állandóan féken kell tartani. A régi Ausztria diplomáciájának és zsurnalisztikájának ezzel a célzatos akciójával az emigráció vette fel a harcot élén Kossuth-tal, aki e végből Törökországból kiindulva bejárta Angliát és az Egyesült-Államokat, Franciaországot és Olaszországot, miközben szóval és tollal csodálatos erővel agitált. A magyarság külföldi elrágalmazásának második hulláma a nemzetiségi gondolat jegyében folyt. Azt terjesztették rólunk, hogy hallatlan brutalitással nyelvileg is be akarjuk olvasztani

a magyarságba a hazánkban élő nem magyarajkú népeket. A doktriner Wilson ellenszenvét, amely a trianoni békén nagyon meg is látszik, ezek a hiresztelések okozták. A valóság pedig az, hogy a magyarságnak azok a részei, amelyek most idegen uralom alá kerültek, meg lennének elégedve, ha a szukcessziós államok részéről olyan elbánásban részesülnének, mint ahogy mi annak idején tótokkal, románokkal és szerbekkel bántunk. A kiegyezés korának nagy gyengéje volt, hogy a nemzetiségi kérdésben történt külföldi elrágalmaztatásunk ellen nem tudott megfelelő ellenpropagandával eredményeket elérni. A harmadik nagy akció, amely ellenünk a külföldön kifejlődött, most az utódállamok némely köreiből indul ki azzal a célzattal, hogy a trianoni Magyarországot, mint az európai békére veszedelmes, rendezavaró tényezőt állítsa oda, amelytől Európának ez a keleti fele megnyugodni nem tud. Szerintük nem Trianon a hibás, amely itt tarthatatlan állapotokat teremtett, hanem a tönkretett Magyarország a hibás, mert a rajta esett igazságtalanságot és sérelmeit a világ nemzetei előtt feltárja. Ez ellen a magyarság gyűlöletes beállítására irányuló harmadik akció ellen szállt síkra cikkeiben Lord Rothermere, ez ellen emelt már több ízben szót a szenvedő magyarság nagy megértője, Mussolini, e végből járt a most lezáruló évben gróf Bethlen István Londonban, Törökországban és Berlinben és ezekhez a nemes erőfeszítésekhez igyekeztem csatlakozni szerény erőmmel én is, amikor a múlt években a berlini és a római egyetemeken, ez évben pedig a bécsi és a varsói tudományos akadémiákon, a helsingforszi és dorpai egyetemeken, meg a stockholmi közönség előtt, nemkülönb a budapesti nemzetközi orvosi kongresszuson törekedtem a magyar múlt és jelen örök értékeinek feltárásával a magyarság kulturális jelentőségét és Trianonnak ebből folyó igazságtalanságát kimutatni. Akcióim gyengítésére némely cseh körök azt kürtölték világgá, hogy kultúrpropagandát üzök, amivel szemben a valóság az, hogy mi vagyunk defenzívában, hogy mi védekezünk egy ellenünk szervezett tervszerű propagandával szemben. A lényeg különben sem az, hogy kultúrpropagandáról van-e szó vagy nem, hanem igazat hirdettem-e a külföld színe előtt vagy sem.

De bárminő sorsdöntő is ránk nézve az, hogy a külföldi közvélemény mindinkább lássa be a trianoni béke megváltoztatásának szükségességét, mégsem szabad nemzeti jövőnket a revízió egyetlen kártyájára feltenni, hanem itthon is serényen dolgoznunk kell belső megerősödésünk előmozdításán. Minden jel arra mutat, hogy éppen úgy, mint a bécsi kongresszus után, a világszellem a Párizs körüli békék után most is munkában van, hogy kivezesse az emberiséget abból a zsákutcából, amelybe a békekötés idejének államférfiúi elégtelensége juttatta. De a történelem géniuszának munkája, aminő biztos és feltartóztatatlan, éppen olyan lassú szokott lenni és nekünk magyaroknak nem szabad az ígérlet földjére vezető ösvényen félúton összeroskadnunk. Amikor az államháztartás még feleslegekkel végződött, ezekből bizonyos rész ter-

mészletesen a magyar művelődésnek is jutott. Ezeket az anyagi eszközöket nem fecsértük el, hanem évek hosszú során át előre megállapított terv szerint egypár nagy célra egyesítettük. Így azután ez év őszén sok helyen beért kulturális vetésünk. Míg az év első felében inkább a külföldi akció kötött le, addig az esztendő második részében igyekeztünk megmutatni a nemzetnek azt, ami létrejött, remélve, hogy a magyar erő és alkotóképesség e megnyilatkozásaiból a megpróbáltatás mostani nehéz napjaiban önbizalmat meríthetünk. Persze e közben igen könnyű játéka volt a taktikázni akaró politikai ellenfélnek, mert a jobb években befolyt anyagi eszközökből több esztendő alatt épült alkotások a gazdasági válság kellős közepén készültek el s olyan közelfekvő fogás volt a létrejött nagyobb dolgokat a mostani szegénységgel szembe állítani. Örömmel állapíthatom azonban meg, hogy úgy a parlamentben, mint a sajtóban csak kevesen nyultak ehhez a taktikai eszközhöz és elsősorban az 5000 népiskolai tanterem és tanítói lakás elkészülése felett teljes volt a nemzet megelégedése, de arról is, ami Kecskeméten és Sopronban, Szegeden és a Margitszigeten létrejött, nemcsak az érdekelt városok, vidékek és a magyar sport, hanem a magyar társadalom jelentékeny része is örömmel hallott. A kulturális intézmények ugyanazt a szerepet játsszák a művelődési életben, mint a generátorok és áramfejlesztők a fizikai termelésben s én meg is vagyok róla győződve, hogy a szegedi egyetemről és a soproni evangélikus hittudományi karból, a kecskeméti református nevelőintézetekből, meg a margitszigeti nemzeti úszócsarnokból és a többi testnevelési intézményünkől a szellemi, erkölcsi és fizikai kultúra éltető áramai sugároznak majd szét az országba. Egy lefegyverzett népet különben is az a veszedelem fenyegeti, hogy férfias keménységét idők folyamán elveszíti, ezért a Trianon utáni magyar kultúrpolitikának a testnevelés sokkal fontosabb és lényegesebb eleme, mint a kiegyezés korában volt. Ebből a felismerésből kiindulva létesítettük a testnevelési főiskolát, a szövetségi sportházat és a fedett uszodát. A testnevelési gondolat népszerűsítése érdekében pedig rendeztük az első magyar testnevelési kongresszust Szegeden. Mindezek az alkotások, amelyeknek hivatása természetesen elsősorban az, hogy itt a belföldön a magyar faji erőt hatványozzák, elősegítik külföldi akciónkat is, hiszen a szegedi klinikák és a Templom-tér, meg maga a dóm hatalmas orgonájával és Dohnányi miséje, amelyet a rádió is közvetített, közismertté lettek az egész világon, mert nemcsak a külföldi napisajtó, hanem a nagy képeslapok is hírt adtak róla a világ közvéleményének.

Ha a mostani világválságban, mint egy jobb jövő biztos zálogát és annak öntudatos előkészítésekép valóban meg akarjuk menteni művelődésünket, akkor nem elégséges egyes intézményeknek elszórt létesítése, bármilyen jelentékenyek legyenek is egyébként azok, hanem az ország területi megoszlásának és társadalmi tagozódásának mélyebbre ható elemzése révén fel kell ismernünk és meg kell erősítenünk azokat a főpilléreket, amelyeken a magyar művelődés nyugszik. Ezek sorában

két igen fontos tényező a város és az értelmi középosztály. Ettől a meggyőződéstől vezetve egy-egy cikksorozatot szenteltem vidéki városaink dolgának és a jövő magyar intelligencia képzésére hivatott fő iskolafaj: a reálgimnázium reformjának.

Minthogy a művelődés kitermelői elsősorban a városok, azért minden kultúrpolitikus, aki a jelenségek alapokaiba akar behatolni, kénytelen a városi politika főbb kérdéseivel foglalkozni. Pedig, sajnos, a városi probléma a magyar történelemnek, a magyar fejlődésnek, a magyar belpolitikának egyik leggyöngébb oldala. Már Szent István meglátta ugyan a városok nagy jelentőségét a nemzetek életében, mégis alatta, a dolog természeténél fogva, csak lelegelemből lehetett szó. Utána is a fejlődés a XI. és XII. században, meg a XIII. század első felében igen lassú volt. A tatárjárás sem fajulhatott volna akkora szerencsétlenséggé, ha lettek volna fallal körülvett védett helyek, ahova a nép menekülhetett volna. A vész után az akkori rekonstrukció során IV. Béla hozzá is látott a legégetőbb hiányok pótlásához, persze mint nálunk igen gyakran történni szokott, már csak az ország népességében tett helyrehozhatatlan pusztítás után. IV. Béla után az első nagy látókörű várospolitikus Zsigmond volt, akit Garay János elég igazságtalanul kevert a «zsarnok király» hírébe, mert valóságban Zsigmond inkább europeer volt a szó akkori értelmében, beutazta egész Európát, jól ismerte a német városi viszonyokat, hiszen a szabad birodalmi városoknak császára volt és így a városok akkori európai jelentőségének, szervezetének és igényeinek teljes ismerete mellett nyúlt hozzá a magyar városi ügy rendezéséhez. Ő 1405. évi kisebb dekrétumában, amely a magyar városi jognak olyan kódex-féléje, szabályozta is a városok szervezetét és a városokat érdeklő közlekedési, főleg vámügyi és bányajogi kérdéseket s ezenfelül bőségesen osztott privilégiumaival számos helységet városi rangra is emelt. Hatalmas államférfiúi meglátás van abban, hogy Zsigmond már a XV. század legelején városfejlesztő politikáját és főképp azt a rendelkezését, hogy némely városokat védfalakkal kell körülvenni s némely szabad községeket vagy mezővárosokat városok rangjára kell emelni, miként indokolta. Erre az elhatározásra, mondja Zsigmond törvényének bevezetésében, «annak a dolognak megfontolása indította akaratunkat, hogy ez az ország az elmúlt időkben, amint a magyarok krónikáiban olvashatjuk, különböző csapások következtében, amelyeket néha a besenyők, máskor a tatárok, olykor más pogányok, legutóbb pedig a törökök mértek rá, gyakran siralmas pusztításokat, a népnek igen sanyarú elhurcoltatását és egyáltalában számtalan, borzalom nélkül el nem sorolható és megbecsülhetetlen károkat voltak kénytelenek elszenvedni, egyes-egyedül azért, mert kőfallal ellátott városok vagy egyéb várépítmények hiánya és fogyatékosága miatt, nem voltak oly erősített helyei, ahol az emberek vagyonukkal elzárkózhattak és megvonulhattak volna, sőt ellenkezőleg, mindenük a szabadban az ellenségnek prédára volt kitéve». De hogy a városi élet Magyarországon Zsigmond

után is csak lassan fejlődött, mutatja az a kiragadott adat, hogy az ország fővárosában, Budán a tulajdonosok a házakat annyira elhanyagolták, hogy történelmünk fénykorában Mátyás királynak súlyos büntetésekkel kellett a házak karbantartását kicsikarni. A török idők után újjászervezték nálunk a városi ügyet, bőséges német telepítések folytak, de ez a városfejlesztés voltaképpen magyarelles volt és összekötte a falusi németiség telepítésével a XVIII. században folyt nagy germanizatorikus akciónak csak egyik ágaként jelentkezik. Ilyen körülmények között előbb be kellett következnie a magyarországi városok belső megmagyarosodásának, mielőtt a szó valódi értelmében vett magyar városi életéről és ezzel kapcsolatban városi politikáról szó lehetett volna. De ennek az örvendetes folyamatnak befejezése után is a magyar politika inkább csak szervezni igyekezett a vidéki városokat, törvénnyel rendezte belső szervezetüknek főbb vonásait, kormányhatóságilag jóváhagyta a helyhatósági szabályrendeleteket; de közgazdasági és kultúrpolitikai kormányintézkedésekkel, nagy közművekkel, még a kiegyezés korában is, jóformán csak a főváros kifejlesztése érdekében folyt szerves kormányakció. Szegednek az 1879-i árvíz után részben állami eszközökkel történt újjáépítését ebbe a csoportba sorozni nem lehet, mert hiszen Szeged a jó ideig elhibázott sorrendben folyt Tisza-szabályozásnak esett áldozatul és amikor már a fenyegető veszély két korábbi éven át nyilvánvalóvá vált, akkor sem történt semmi számottevő a végveszedelem előtt álló város megmentésére. Így tehát a katasztrófa után csak az történt meg, aminek ésszerű városi politika mellett a szerencsétlenség megelőzése végett már 1879 előtt meg kellett volna történnie. A városi politikával foglalkozó cikkeimben is gyakran hangoztattam, hogy azt a nagyarányú kormányakciót, amely a kiegyezés korában az egymillió lakosú Budapestet létrehozta, minden belátó ember szükségesnek tartja, mert a dualisztikus alapon felépített osztrák-magyar monarchiában a Bécsből kisugárzott kulturális és közgazdasági erő ellensúlyozására a Duna-vonal magyar részén egy másik hatalmas fővárosra szükség volt, különben az 1867-i kiegyezésben Deák által felállított paritásos gondolat csak papíron maradt volna. De különben is a 21 millió lakost számlált magyar birodalom egész népességéhez viszonyítva egymillió város nem is volt aránytalanul nagy központ. Trianon azonban kicsinnyé tett bennünket. Hogyha most szembeállítjuk a közgazdasági Budapestnek 1,300.000 lakosát a maradékszónak nem egészen kilencmillió népességével, akkor nyilvánvaló, hogy Budapest extenzív fejlesztésével meg kell állani, vagyis a kiegyezés korának olyan irányú városi politikáját nem lehet tovább folytatni, hogy a vidéki városok rovására is kormányhatósági intézkedésekkel továbbra is növeljük a lélekszámot a fővárosban. Budapestet kétségtelenül erősíteni kell ezentúl is, ennek a módja azonban nem lehet többé a vidék népesedési feleslegének egyetlen helyen való koncentrálása, hanem inkább a külföld idegenforgalmának Budapestre terelése, a budapesti fürdővárosi koncepciónak gyakorlati meg-

valósítása, amely célra az inkább pesti igényeket kielégítő Széchenyi-fürdőtől eltekintve, nagyszerű budai hévvezink és a Margitsziget kihasználása kínálkozik. Ezen a téren a margitszigeti Nemzeti Úszócsarnok építésével a kultusztárca is igyekezett egy jelentékeny lépést előre tenni. Kevés hely van a világon, amely egy milliós város kulturális és társadalmi attrakcióival, a világváros szórakozási lehetőségeivel, rádióaktív hévvezek gyógyító erejét egyesítené és ezért egészen bizonyos, hogy egyfelől a nemzetközi turisztika igényeit ismerő, másfelől a betegek szükségleteivel is számoló balneológiai szaktudás, tervszerű beruházási program lebonyolítása kapcsán, itt csodákat művelhetne. Ezenfelül a pilisi hegységnek találkozása a Dunával a főváros területére esik, a Dunaszakas Esztergomtól egészen a fővárosi rakpartokig tájképileg nem marad mögötte a rajnai út szépségeinek, továbbá a visegrádi királyi vár omladékain kezdve a budai hegyvidék tele van a magyar történet és művészi mult emlékeivel s mindez olyan, eddig kihasználatlan turisztikai lehetőségeket is jelent, amelyek feltárás és megszervezés esetén szintén alkalmasak lennének arra, hogy az idegenforgalmat a maga nagy közgazdasági előnyeivel Budapest felé tereljék. Vidéki városainknak pedig meg kell hagyni környékük népesedési feleslegét, mindegyiknek világosan fel kell ismerni földrajzi helyzetéből, multjából, gazdasági és társadalmi szerkezetéből fakadó sajátos hivatását és ennek kimunkálásában, határozott városi egyéniségének megteremtésében kormányhatósági eszközökkel kell segítségére sietni, amint ezt az utóbbi időben különösen kulturális téren meg is kezdtük. Budapest nem lesz virágzóbb várossá, hogyha elővárosai mostani övezetében és a mellettük fekvő falvakban mindjobban felszökik a népesség, ellenkezőleg, ez nyugtalanabb időkben igen számottevő szociális veszedelmet jelent. Vidéki városaink népszegénységén ellenben, ami egyúttal vérszegénység is, nagyot segítene, ha az egyes vármegyék népesedési feleslege az ottani gócpontokban tömörülne és azoknak erejét növelné. Ezeket a gondolatokat szolgálja az a hírlapi cikksorozat, amely ennek a könyvnek egy részét alkotja.

De a fejlemények alapokait kutató, mondjuk oknyomozó kultúrpolitikának nemcsak a városokkal kell foglalkoznia, hanem a városok mellett a művelődés másik alappilléreivel, az értelmi középosztállyal is. Éppen az intelligenciára vonatkozó problémák körül nálunk nagy a fogalomzavar. A kérdés mai állásának megértéséhez e téren is történeti visszapillantásra van szükség. A modern államot nálunk 1848—49-iki szabadságharcunk balsikere után a centralista abszolutizmus akarta nemzetellenes irányban kiépíteni. Úgy a közigazgatás, mint a bírászkodás terén nagy hivatalnokapparátust fejlesztettek ki, többnyire idegenekből, leginkább csehekből, mert magyar ember hazafiatlan dolognak tartotta, hogy az idegen uralmat hivatalban szolgálja, de különben is a bécsi minisztériumok csak olyan magyar embert alkalmaztak volna, aki a nemzeti gondolatot megtagadja. Ez az egész kártyavár

azután már az 1859-iki háború után összeomlott és az idegen hivatalnokok egy része kitakarodott az országból, de a magyar állami szervezet igazán nagyarányú és tervszerű kiépítése csak 1867 után valósulhatott meg. A magyar állam kiépítésének programja azzal a következménnyel járt, hogy a jobb évek állami költségvetései az új állások hosszú sorának szervezését hozták nemcsak a kormányzatban és a bíróságoknál, hanem a közüzemeknél, postánál és államvasutaknál is. Minthogy pedig a nemzetiségi vidékeknek aránylag csak kisebb intelligenciájuk volt, a magyar középosztály fiai számára az egész történeti Magyarország területén szervezett állások nyitva állottak. Ez az idő valóságos eldorádó volt azok részére, akik hivatalba akartak lépni, ha az ember egyáltalában hajlandó a hivatalt ilyen eldorádónak tekinteni. Trianonban elvesztettük az ország kétharmad részét és az elvesztett területekről nemcsak a közigazgatási és bírói alkalmazottak, de még a szabad pályán működött ügyvédek és közjegyzők, orvosok és gyógyszerészek, mérnökök és építésszek is tömegesen özönlöttek ide a maradék országba. Ez az értelmi középosztály rétegeiben hatalmas túltengéshez vezetett, a szükségessé vált nyugdíjazások, az úgynevezett B-listák következtében hihetetlenül megduzzadt a nyugdíjterher és időnként kinevezési tilalmak is elkerülhetetlenné váltak. Ebbe a nagy rezervoárba évente még beleömlöttek azok is, akik főiskoláinkat és középfokú szakiskoláinkat az utóbbi tíz évben elvégezték. Minthogy a főiskolákat az emberek rendszeresen 22 éves korukban végzik el, azok, akik ma kilépnek az életbe, 1908-ban születtek és így még hat éven át olyan korosztályokkal találkozunk majd, akik a világháború előtti idők gyermekei. Ebben az időben a magyar középosztályú család még úgy vélekedett, hogy nemcsak valláserkölcsi kötelességének tesz eleget, hanem a hazát is szolgálja azzal, ha gyermekei vannak és azokat taníttatja. Ezek a gyermekek tehát elég nagy számmal megszülettek a középosztály ilyen gondolkodásának világában. Ezek a gyermekek megszülettek, élnek és itt vannak. És nem hiszem, hogy jó szolgálatot tenne éppen a magyar értelmi középosztálynak az, aki megakadályozná őket abban, hogy tanuljanak, mert nem a között esik a választás, hogy ne legyenek vagy tanuljanak, hanem a között, hogy a már megszülettek tanuljanak vagy ne tanuljanak s ha nem tanulnak, mi legyen belőlük. Vajjon könnyebben fognak-e az élet küzdelmeiben érvényesülni, hogyha alacsonyabb műveltségük van, mint abban az esetben, ha több a tanultságuk. Egy ellen mindenesetre küzdeni kell és e részben elég súlyos küzdelmet is folytatok, hogy ne tóduljanak olyan sokan jogi tanulmányokra, mert a jogi oktatás elsősorban hivatali tölteléket nevel és a jogi diploma olyan beléptijegy-féle a köz-hivatalokba. Csak az hiányzik, hogy alkalmazáskor átlyukasszák, mint ahogy a vasúti kalauz a jegyet útközben átlyukasztja. Intelligenciánk megszületett gyermekeit tehát nem a hivatalra, hanem az életre kell nevelni, mert utóvégre legéppuskáztatni őket nem lehet. Mindent elkövetek tehát, ami módomban van, hogy iskolarendszerünket, a magyar

iskola szellemét, a magyar nevelés irányát úgy alakítsam át, hogy a korábban túltengő elméleti irányt az élet nagy szükségleteivel számoló gyakorlati tendencia váltsa fel. Én jól tudom azt és e részben ne akarjanak kitanítani engem, hogy ezzel sok szépség, sőt tovább megyek, sok vonzó nemzeti tulajdonságunk is veszendőbe mehet, de amikor egy társadalmi osztály akkora megélhetési krízisben vergődik, mint Trianon után a magyar intelligencia, akkor a kultuszminiszternek nincs joga esztetizálni, hanem azt kell nyújtania a jövő nemzedéknek, amire majd az életben szüksége lesz. Az intelligencia körében modern nyelvek nélkül nincs boldogulás. És itt nemcsak arra gondolok, hogy egyesek nemzetközi diplomákkal, orvosi, gyógyszerészi, mérnöki, építési, vegyészi stb. oklevéllel majd külföldre mennek, de gondolok az itthonmaradó többségre is, amelyet sem köz-, sem magánalkalmazásban idegen nyelvek ismerete nélkül ma használni nem lehet. Elsősorban ezért csináltuk a külföldi Collegium Hungaricumokat, de ezért küldöttem ki ösztöndíjjal tanárjelölteket nemcsak német, hanem angol, francia és olasz főiskolákra is, hogy komoly nyelvtudással és jó kiejtéssel térjenek majd haza. És amikor ez az akció már kezdi teremni gyümölcseit, akkor hozzá láttam 1924-iki középiskolai törvényünk további végrehajtásához. A középiskola kifejezetten az értelmi középosztály iskolafajtája. Itt nevelődnek a középosztály gyermekei, hogy előkészüljenek nemcsak a főiskolai studiumokra, hanem az életre is. A középosztály szempontjából nagy jelentősége volt tehát annak, hogy a humanisztikus gimnázium és a reáliskola közé beleékeljük mint nálunk új iskolafajtát, a reál-gimnáziumot, amelynek lényege az, hogy latint is tanít és természettudományokat is, de az oktatás súlypontját mégis inkább két modern nyelv és műveltség közvetítésére helyezi. Ez év őszén reál-gimnáziumainkban a latint az I. osztályból már feljebb toltuk a III-ba és a németet lehoztuk már az I-be, egy második modern nyelv oktatását pedig az V-ben kezdjük. Remélem, hogy ennek a reformnak észszerűsége olyan szembeszökő lesz, hogy megéri majd a helyzet arra is, hogy bizonyos átmeneti idő után a reál-gimnáziumban a latint majd csak az V-ben kezdjük, viszont a második modern nyelvet már a III-ban. Így a reál-gimnáziumból mindinkább az az iskolafajta lesz, amely a szorongatott magyar középosztály gyermekeinek olyan műveltséget ad, amelyre nekik szükségük van, hogy a létért való megnehezedett küzdelmet győzelmesen állhassák ki. Minthogy pedagógiai körökben, amelyek minden országban szükségképpen konzervatívok, a reál-gimnázium gondolatának ilyen kiépítésével és különösen a latin nyelv oktatásának mérséklésével szemben erős ellenszenv mutatkozik, szükségét láttam annak, hogy a kérdés egész jelentőségét és mai állását cikksorozatban kimerítően feltárjam, amely cikksorozat ennek a könyvnek szintén jelentékenyebb részét tölti be.

A hosszú háború során a lövészárokból kimondhatatlanul szenvedőket azzal vigasztaltuk, hogy a béke majd meghozza a javulást, sőt

a jutalmat. De balvégzetünk a legyőzöttek oldalára állított bennünket s így a nemzetnek nem állottak a jutalmazáshoz szükséges eszköz rendelkezésére. Ezzel a sivár állapotunkkal szöges ellentétben a modern ember egész lelki beállítottsága eudaimonisztikus. A jobbanélés vágyát a marxizmus belevitte a legszélesebb néprétegekbe is. Az élet szintjének emelésére irányuló tömegvággyal szemben fokozottabb kereseti lehetőségek nincsenek s a gazdasági világválság ezt a kietlen helyzetet tíz évvel a katasztrófa után, mikor már mindenki joggal várta saját egyéni sorsának is a jobbrafordulását, még inkább kiélezte. Ennek a rettenetes belső ellentétnek kirobbanásai azok a szenvedélyes kifakadások, mértéktelen beszédek, szilaj agitációk és forradalmak, amelyeknek az egész földgolyón szinte naponként tanui vagyunk. Ilyen időkből lélektani eltolódások állnak baponként az embernek az pszichéjében is. Azokban a cikkekben, amelyekben a megelőző években a neonacionalizmus politikai tanát felállítottam, hatféle politikai embertípust rajzoltam meg; mondtam, hogy vannak konstruktív, aktív, pozitív, passzív, negatív és destruktív gondolkozású emberek. Ráműtattam arra is, hogy a közviszonyok és a közszellem kedvező vagy kedvezőtlen változásával egyik típus áttolódik a másikba, úgyhogy a konstruktív ember aktív emberré, az aktív ember pedig egyszerű pozitív gondolkozású emberré fokozódik le, viszont a passzív ember kiélesedik negatívvá, a negatív pedig destruktívvá fajul. Ilyen átalakulásokat a politikában észlelni lehet még a legkiválóbb elméken is. Wagner Richard, aki operáiban a középkor rajongó szeretetének adta művészi kifejezését és egyike volt azoknak, akik a tradíciókban rejlő konzervatív erőket lángelméjének varázsszavával propagálta, ugyanaz a Wagner az 1849-iki drezdai forradalom légkörében az orosz Bakunin hatása alatt erősen eltolódott a radikális szélsőség felé. Én nagyon elhibázottnak tartom az olyan politikai gondolkozást, amely az ellenfélben mindig az egyéni becstelenség elemeit ismeri fel. Meg vagyok róla győződve, hogy abban a táborban, amelynek élére Károlyi Mihály kapaszkodott fel, voltak jelentékeny számmal jóhiszemű emberek is, akik korábban nem tartoztak a szélsőségesekhez. Háború és egyéb komoly állami akciók során még a legoptimistább ember lelkében is megvillannak aggodalmak, hogy hátha rosszul végződik majd a dolog. A közlékeny természetűek az effélérlől időnként beszélnek is. Ha azután a dolog tényleg rosszul végződik és olyan mértékben végződik rosszul, mint minálunk a világháború, akkor az ilyen emberek emlékezetében felújulnak ezek a balsejtések, az erre vonatkozóan mondtak és az illetők hamarosan belelovalják magukat abba, hogy főképpen ők voltak azok, akik mindezt előre látták, sőt meg is mondták s akiben azután bizonyos szereplési vágy van, az erre támaszkodva jogosultnak érzi magát arra, hogy előretörtetve cselekedjék. 1918 őszén tényleg láthattuk, hogy mint alakultak át a passzív emberek negatívvá, hogy negatív természetekben mint mozdultak meg a destruktív erők, a pozitív természetek pedig mint tompultak passzívvá.

Az emberek százezreiben beálló ilyen lélektani folyamatok a maguk összeségében termelik ki azután a forradalmak lelki hangulatát, a forradalmi atmoszférát. Most ennyire szerencsére nem vagyunk, de a gazdasági világválsággal járó szenvedések az eltolódást a pozitív oldalról a negatív oldalra kétségtelenül világszerte megindították. Ha az ilyen folyamat hosszabb ideig tart és krónikussá lesz, akkor még ott is, ahol a forradalmak nem robbannak ki, beáll a hanyatlás. A világ mai állapotában a történelemnek ilyen hanyatló korának bekövetkezésétől lehet tartani. A hanyatlás szelleme természetesen embereken át hat, a világtörténelem géniusza emberek útján cselekszik, mert a pusztá elemi csapások, mint tűzhányók kitörései, földrengések és árvizek, meg tűzvészek akárminő nagy károkat okozhatnak is helybelileg, korszakalkotó tényezővé az egész emberiségre legalább eddig nem váltak. Hanyatló korokban egyes emberek egészen jóhiszeműen, ösztönszerűen épen azoknak a tényezőknek mennek neki, amelyek a pozitív gondolatot képviselik, amelyek a hanyatlás továbbterjedésének gátjai. Minthogy pedig a kultúrában rejlik a záloga annak, hogy még a legnagyobb katasztrófák után is új élet és új fejlődés sarjadhat, azért a hanyatló korok szükségképen kultúrellenesek és akiknek lelkén a hanyatló korok szelleme igazában erőt vesz, azok a világtörténelem tanúsága szerint egyenesen rohamokra indulnak a műveltséggel szemben.

Ilyen veszélyek között jótékony mementó volt nekünk, hogy az 1930. év a magyar történelem egyik legproduktívabb emberének centenáriumát hozta, Széchenyi Istvánét. 1830-ban lépett ő Hitel című brosürájának kiadásával a monumentális agitáció terére és vezette be az 1830-as és 1840-es évek gazdasági, kulturális és szociális fellendülését. Ezért készséggel fogadtam a Nemzeti Kaszinónak azt a megtisztelő felhívását, hogy ebben a centenáris esztendőben szóljak Széchenyiről, a produktív magyar gondolkozás legértékesebb típusáról s eközben igyekeztem kimutatni azt, hogy még döblingi betegszobájában is hogyan dolgozott szinte emberfeletti erővel egy a múlt század hatvanas éveiben is vigasztalannak látszó magyar élet jobbrafordításán. Széchenyinek ezt a döblingi példáját kell szem előtt tartani mindenkinek, aki a hazáját mélységesen és áldozatkészen szereti. És ilyenkor a pozitív gondolkozású embereknek az a szent kötelességük, hogy semmi támadástól vagy éppen egyéni üldöztetéstől vissza nem riadva, dolgozzanak azon örök politikai principium megmentéseért nemzetük kebelében, amelytől egyedül várhatunk üdvöt és amelynek szolgálatában állott az 1930. esztendőben is minden tettem, minden beszédem és minden cikkem : a konstruktív magyar gondolatért.